

УДК 336.64

Болгар Т.М. к.е.н., завідувач кафедри банківської справи,
Кременчуцький інститут Дніпропетровського університету економіки та
права, м. Кременчук
Пластун О.Л. к.е.н., старший викладач кафедри бухгалтерського обліку
та аудиту, Українська академія банківської справи НБУ, м. Суми

ПРИНЦИПОВІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ МОРАЛЬНИХ РИЗИКІВ БАНКУ

У статті зауважено на необхідність врахування в банківській діяльності такої специфічної категорії ризиків як «моральні ризики». Дано визначення моральних ризиків та запропоновано їх класифікацію. Зроблено висновок про недостатню дослідженість питання оцінки моральних ризиків в банку та запропоновано принципові підходи щодо побудови методики оцінки морального ризик у банку.

Ключові слова: ризик, моральний ризик, методика оцінки морального ризику.

T.Bolgar, O.Plastun

Estimation of moral risks in banks: fundamentals

The following article is dedicated to development of the fundamentals in moral risks estimation.

Key words: risk, moral risk, system of moral risks estimation.

1. Постановка проблеми. Одним з найбільш проблемних моментів, пов'язаних з моральними ризиками банку, є їх оцінка. На сьогоднішній день немає методик їх достовірної оцінки. Фактично банки не можуть оцінити рівень ризиків і погроз, що є результатом дії моральних ризиків, а відповідно і наслідки від них.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями сутності і причин виникнення моральних ризиків займаються такі вчені як Алхіан А., Деметц Г., Вудвардс С., Лейн Т., Філіпс С., Гонгальський Д., Войфел Ч.

3. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питанням оцінки моральних ризиків не приділяється достатньо уваги в практичній діяльності банків та в теоретичній сфері, результатом цього є відсутність методик оцінки моральних ризиків банку.

4. Формування цілей статті. Розробити принципові підходи до побудови методики оцінки моральних ризиків банку.

5. Виклад основного матеріалу. Шахрайство з боку клієнтів є однією з основних загроз фінансовій безпеці банків. Під шахрайством слід розуміти досить широкий спектр, як можливих злочинних дій, так і злочинної бездіяльності з боку працівників і третіх осіб.

Злочинні дії з боку клієнтів контролюються службами безпеки банків, а список потенційних злочинних дій з боку клієнтів у загальних рисах відомий заздалегідь. Тобто банк має можливість присікти злочинні дії до їх здійснення шляхом проведення заходів щодо їх попередження. Набагато складніше запобігати і відстежувати ситуації навмисної бездіяльності клієнтів, які можуть спричинити негативні наслідки для банку. Насправді, проблема, набагато ширша як у варіантах прояву, так і в можливих негативних наслідках. Головною її особливістю є наявність ситуації, коли особа, що володіє необхідною для ухвалення рішення інформацією, має інтереси, які відрізняються від інтересів сторони, що ухвалює рішення, і ця особа може бути зацікавлена в тому, щоб не надавати повну і точну інформацію, яка має істотне значення для ухвалення рішення, і намагатиметься використовувати інформаційну перевагу для того, щоб вплинути на ухвалення вигідного для себе рішення.

Ця та подібні ситуації обумовлені існуванням так званих «моральних ризиків». Моральний ризик – це дії економічних агентів з максимізації їх власної корисності в збиток іншим внаслідок нерівності інформації і

відмінності інтересів, що проявляються в зміні поведінки однієї із сторін контракту.

Однією з основних передумов появи моральних ризиків є асиметричність інформації (коли дві сторони мають різний рівень інформації по предмету їх взаємин).

У банківській справі під моральним ризиком більшість учених розуміють ту частину ризиків, яка пов'язана з порядністю або чесністю майбутнього позичальника.

Якщо не у всіх випадках, то, принаймні, за відсутності забезпечення, моральний ризик стає одним з найважливіших елементів кредиту. Особистий фактор стає переважаючим над всіма іншими, оскільки, якщо людина не володіє достатньо твердим характером і порядністю, вона не заслуговує на довіру, які б можливості і матеріальні ресурси не були в її розпорядженні. [3]

Це лише один з аспектів моральних ризиків, що виникають в банківській діяльності. Виходячи з сутності моральних ризиків, можна запропонувати наступну їх класифікацію (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація моральних ризиків в банківській діяльності

Важливим питанням, на жаль до сьогодні недостатньо вивченим, є оцінка моральних ризиків як з точки зору ймовірності настання, так і в грошовому вимірнику.

Різноманіття форм прояву моральних ризиків (моральні ризики, пов'язані з кредитною діяльністю, моральні ризики, пов'язані з персоналом, моральні ризики, пов'язані з наявністю материнської компанії і так далі) обумовлює необхідність розробки конкретних моделей для конкретних видів (форм) моральних ризиків. Складно уявити собі модель, яка одночасно (на базі одного набору параметрів) оцінюватиме моральний ризик, пов'язаний з видачею кредиту клієнтові і моральний ризик, пов'язаний з діями персоналу. Єдиним варіантом розрахунку інтегральної величини моральної ризику для банку в цілому, на наш погляд, є побудова декількох моделей, що дають бальні оцінки з подальшим підсумовуванням балів по кожній моделі й отриманням сукупного результату, який і надасть загальне уявлення про величину морального ризику.

Розглянемо загальні рекомендації для побудови моделі оцінки моральних ризиків. Як приклад морального ризику візьмемо ризик, пов'язаний з кредитною діяльністю банку, оскільки на сьогодні саме кредитна діяльність приносить близько 80% доходів українських банків [9].

Основу будь-якої моделі з оцінки моральних ризиків складає той факт, що моральний ризик є прямим наслідком економічної вигоди для сторони, що його спричиняє. Відповідно величина розбіжності із знаком плюс фактично і буде величиною морального ризику, яку просто слід привести до зручного для сприйняття вигляду (долі від одиниці або відсотки).

В нашому випадку (моральний ризик, пов'язаний з кредитування клієнтів) умови отримання кредиту мають бути такими, що клієнту вигідніше повернути кредит з відсотками, ніж своїми діями або бездіяльністю призвести до його непогашення. У математичному вигляді дану тезу можна

оформити таким чином: цільова функція клієнта у разі повернення кредиту ($F(x_1)$), де x_1 - набір змінних, що впливають на цільову функцію $F(x_1)$) повинна набувати більшого значення, ніж у випадку неповернення ($F(x_2)$), де x_2 - набір змінних, що впливають на цільову функцію $F(x_2)$).

$$F(x_1) > F(x_2) \quad (2.2)$$

Таким чином, використовуючи дану нерівність, можна вивести коефіцієнт морального ризику (K_{mr}), який дорівнює відношенню цільової функції клієнта у разі неповернення кредиту ($F(x_2)$) до цільової функції клієнта у разі повернення кредиту ($F(x_1)$).

$$K_{mr} = \frac{F(x_2)}{F(x_1)} \quad (2.3)$$

Отримане значення слід трактувати таким чином:

$K_{mr} < 1$ – моральний ризик в даній операції мінімальний і його можна не брати до уваги при визначенні ризику операції

$K_{mr} = 1$ – моральний ризик присутній, але його реалізація залежить від поведінки клієнта. В даному випадку необхідно детально вивчити кредитну історію клієнта;

$1 < K_{mr} < 1,2$ – перша із зон підвищених ризиків реалізації моральних ризиків по операції. Банку слід ввести деякі додаткові обмеження або умови здійснення операції, щоб нівелювати різницю у функціях корисності клієнта;

$1,2 < K_{mr} < 1,5$ – наступна, більш критична зона з погляду реалізації моральних ризиків. Вигоди від реалізації функції неповернення достатньо очевидні для клієнта. Найбільш простим варіантом поведінки банку в даному випадку є відмова від здійснення операції. У разі ж її необхідності, слід прийняти ряд заходів з вирівнювання функцій і здійснення додаткового контролю за клієнтом;

$K_{mr} > 1,5$ - в даному випадку вигоди від реалізації моральних ризиків дуже очевидні для клієнта, що обумовлює критично велику величину даного

ризик для банку. Здійснення операції є дуже ризикованим, тому від неї слід відмовитися.

Дані методичні рекомендації, звичайно, не претендують на роль готової методики, але дозволяють позначити основні підходи до оцінювання рівня моральних ризиків для тієї чи іншої банківської операції. Основними змінними у функціях мають бути сума кредиту, розмір відповідальності за неповернення кредиту (у грошовому виразі), сума відсотків.

Що стосується набору інших змінних у функції, то, оцінюючи рівень морального ризику при вирішенні питання про надання кредиту, необхідно розглянути ряд елементів, включаючи репутацію позичальника в сенсі його чесності, розсудливості, порядності і дотримання норм ділової етики. Чи здатний він відхилитися від виконання своїх зобов'язань при несприятливих обставинах на ринку. Чи є у нього схильність удаватися до нечесних прийомів в конкуренції. Чи консервативний він в підході до своїх зобов'язань. Наскільки бездоганні у минулому його поведінка і зв'язки. Якою репутацією він користується в діловій сфері і банківських колах [3].

Таким чином, моральні ризики можуть здійснювати істотний вплив на рівень фінансової безпеки банків. Під моральними ризиками слід розуміти дії економічних агентів з максимізації їх власної корисності в збиток іншим внаслідок нерівності інформації і відмінності інтересів, що проявляються в зміні поведінки однієї із сторін контракту.

Висновки. Зважаючи на специфіку моральних ризиків, значний рівень скритності і непередбачуваності, банкам необхідно приділяти більше уваги їх обліку і аналізу. Запропоновані в роботі методичні підходи до оцінки моральних ризиків можуть виступити в якості базису для розробки конкретних методик оцінки моральних ризиків в банку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахмутова Е. Цели банковского регулирования [Текст] / Е. Бахмутова // Мир финансов. – №2. – 2007. – С. 22–26.
2. Бункина М. К. Макроэкономика [Текст] : учеб. пособ. / М. К. Бункина, В. А. Семенов, А. М. Семенов. – М. : ДИС, 2003. – 320 с.
3. Войфел Ч. Энциклопедия банковского дела и финансов [Текст] / Вулфел Чарльз Дж. – М.: Корпорация «Федоров», 2003. – 1584 с.
4. Гонгальский Д. Властелин вкладов [Текст] / Д. Гонгальский // Контракты. – 2004.– № 10. – с. 22-26.
5. Ефимов С. Энциклопедический словарь. Экономика и страхование [Текст] / С. Ефимов. – М, 1996. – 525 с.
6. Инвестиционный словарь проекта "k2kapital" [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vocable.ru/dictionary/100/>.
7. Лейн Тимоти Моральный риск. Способствует ли финансирование МВФ неосмотрительности заемщиков и кредиторов? [Электронный ресурс] / Тимоти Лейн, Стивен Филипс. – Режим доступа : // <http://www.imf.org>.
8. Ляско А. Доверие и транзакционные издержки [Текст] / А. Ляско // Вопросы экономики. – 2003. – № 1. – С. 42–58.
9. Официальный сайт Национального банка Украины [Электронный ресурс] – Режим доступа : www.bank.gov.ua/bank_supervision/Dynamics/2001-last.htm /
10. Alchian A. A., Demsetz H. Production, information costs, and economic organization [Текст] / A. A. Alchian . – American economic Review, 1972. – N 6. – v. 62.
11. Alchian A. A., The firm is dead, long live the firm: a review of O. Williamson's The economic institutions of capitalism [Текст] / A. A. Alchian, S. Woodward. –Journal of economic Literature, 1988. – v. 26. – N 1. – P. 70